

KANADARØYE:

Norges største ferskvannsfisk

Verdensrekorden på stang er 39,6 kilo. Den største på garn er 46 kilo. Arten kan bli over 50 år gammel, og i år er det akkurat så lenge siden de første eksemplarene ble satt ut i Norge.

Tekst og foto:
Lars Nilssen

Det er lenge mellom de gangene Trøndelag er sentrum for en betydningsfull hendelse, og det har knapt skjedd at området Lierne i det tidligere Nord-Trøndelag har hatt en slik rolle. I denne tynt befolkete delen av landet ligger Rømmervatna og Østgårdsvatna – fire små fjellvann, som i 1970 var åstedet for et fiskekultiveringseksperiment som skulle få langt større konsekvenser enn det grunneier Ole Harald Kveli hadde regnet med. Vannene hadde vært dominert av små-fallen harr og røye i lang tid. I årevis var det forsøkt å tynne bestandene, men resultatene sto ikke i forhold til innsatsen, og garnfiskerne var i ferd med å gå lei.

På slutten av 1960-tallet begynte ryktene å svirre om en ny amerikansk ørretart som var satt ut i flere overbefolkete sjøer i Sverige, og det med stor suksess. Et fiskekultiveringsanlegg i nærheten av Östersund hadde visst-

nok tusenvis av dem og solgte villig vekk til gud og hvermann. Kveli var en handlingens mann og var raskt på vei østover for å hente den nye vidunderfisken til eget farvann. Da han vendte tilbake over grensa med 300 kanadarøyeunger i bagasjerommet, ble han dermed Norges første importør av verdens største ferskvannsfisk. De fire vannene hvor ungene ble satt ut drenerer ned til Kvesjøen; en grunn, produktiv innsjø langt større enn fjellvannene. Fram til begynnelsen av 1970-tallet besto fiskesamfunnet i Kvesjøen av lake, harr, gjedde, ørret, røye og ørekyte, og fisket har alltid vært en viktig attåttnæring for de få som har bosatt seg her.

DE FØRSTE I NORGE

En av dem er Arne Kvemo, og han har fisket her siden han var en neve stor. År om annet kunne det gå en svær ørret i garn, men som regel var det røye,

røye og atter røye; Fem på kiloen ferdig rensa var standarden. Det var lite rom for overraskelser når det gjaldt garnfisket på Kvensjøen. At det uten forvarsel skulle dukke opp en ny art, var langt over grensa for det noen trodde kunne skje. Men det gjorde det. Høsten 1972 satt det en fisk i maskene som Arne aldri hadde sett tidligere. Lite ante han da at han var den første nordmann som fanget kanadarøye i en norsk sjø.

Fisken som gikk i garnet til Arne, var en av rømlingene fra utsettingen oppstrøms to år tidligere. Allerede etter et halvt år hadde trolig mer enn halvparten av settefiskene svømt ut i bekken og

videre ned til Kvesjøen. Arten er sær i valg av habitat.

Da fremmedfisken gikk i garnet til Arne Kvemo, var sjøen overbefolket av smårøye. Det skulle endre seg i takt med sjøens nye innbyggere sin vekt. Når kanadarøyene passerer fem år begynner de nemlig å spise fisk, og det fortsetter de med hele livet. Det får betydning for omgivelsene.

TJUVFISKEBONANZA

I mai 1980 var det en tjuvfisker i Maridalsvannet som skulle fange den samme merkelige fisken som heller ikke han ante hva var. Da det i ukene etter den forunderlige fangsten hogg flere fisker av samme slaget på sluker og wobblere i tidlige morgentimer, ble det starten på et tiår med et gedigent tjuvfiskebonanza i hovedstadens drikkevannskilde. Bare de innvidde, og kjenninger av disse, fikk vite om den nye arten, og innen tiåret var omme var det tatt eksemplarer på over sju kilo. Det var også på det rene at det fantes flere generasjoner av arten.

FORGIFTET DRIKKEVANN

Det var en bonde fra Smøla som indirekte forårsaket kanadarøyas etablering i Maridalsvannet. Svein Severin Haugen kom til Smøla i 1965, og begynte med oppdrett av griser og dyrket korn. Da momsens ble innført i 1969, kom problemene. Han klarte ikke sine økonomiske forpliktelser og måtte gi opp gårdsdriften. Han skylte på Staten. I hans øyne hadde de tatt fra ham én million kroner, og disse ville han ha tilbake.

Etter diverse henvendelser til et byråkrati som verken etterkom eller svarte på kravene hans, ble han seriøst forbanna og planla hevnen. Mandag 18. desember fyrte han opp traktoren og satte kursen mot hovedstaden. På tilhengeren hadde han seks fat med plantegiften bladn, som i konsentrert form er livsfarlig selv ved berøring.

Torsdag morgen 21. desember 1972 ankom Svein Maridalen. Han plasserte tilhengeren slik at fatene med gift kunne dumpes ut i Skjærsjøelva etter at han hadde slått hull på tankene med øks. Da politiet ankom sto Haugen og ventet med foten på utløserpedalen, og en hagle i nevene. Han hevet geværet og ropte etter kontanter. Da det viste seg at politiet ikke hadde med seg så mye som en hundrings, trakk han pedalen til bunns. Lasteplanet hevet seg, den

Tidlig ute: Målrettet stangfiske etter kanadarøye har kort tradisjon her til lands. Cato Bekkevold var en av de første, og det tok sin tid før han lyktes på Kvesjøen. Under tegnede var som vanlig ikke til stede.

Å lure en fisk med ståsnøre og svært agn liggende på bunnen med to treblekroker, er ikke den edleste grenen innen sportsfiske, men det var det jeg gjorde ...

ene tønna veltet, og en bekk av giftig væske rant ut i vannet før Haugen ble overmannet og lagt i jern. Dagen etter dekket hendelsen hele forsiden av VG, og panikken bredte seg. Drikkevannet ble testet flere ganger i timen i ukene etter, men forgiftning ble aldri påvist. Vanninntaket på 35 meters dyp lå trolig for langt unna giftutslippet.

GENIAL PLAN

Severin Haugens desperate handling viste hvor sårbar og utsatt en drikkevannskilde er for sabotasje, og det ble bestemt at det måtte lages en plan for hvordan en skulle oppdage eventuelle framtidige giftutslipp.

Fisk er følsomme for dramatiske endringer i vannkvaliteten. Planen om et akvarium inne hos Vannverket med konstant vanntilførsel fra samme sted som drikkevannet til Oslo ble hentet,

var genial. Akvariet sto ferdig i 1975. Til enhver tid var vannet her hentet inn ti timer i forkant av vannforsyningen til Oslo. Dersom fiskene døde, hadde man tid til å stoppe en eventuell katastrofe.

Det samme året tok NIVA inn tusen øyerogn av kanadarøye fra det samme klekkeriet ved Östersund som hadde levert unger til mannen fra Lierne fem år tidligere. De skulle blant annet brukes i et forskningsprosjekt om den sure nedbørens virkning på fisk. NIVA hadde lokaler ved Oset i Maridalen, og var nærmest nabo med Oslo Vannverk.

På 35 meters dyp er vanntemperaturen rundt fire grader det meste av året. Dette er mye lavere enn trivselstemperaturen til de artene som levde naturlig i Maridalsvannet. Kanadarøya, derimot, trives i kaldt vann. Da den også er lite tolerant for forurening og annen form

for forurensning, var den ypperlig egnet som varselfisk. Snart svømte 20 nyfødte kanadarøyer rundt i det nye akvariet. De ble hyppig overvåket og fikk det de ville av mat. Men snart ble de for store for akvariet og måtte byttes ut med et yngre kull.

Akvarieansvarlig hos Vannverket fikk ikke noe entydig svar da han spurte hva skulle gjøre med de forvokste fiskene han var blitt glad i, og slik havnet de første kanadarøyene i Maridalsvannet; satt ut av Vannverket selv. To år etter ble prosedyren gjentatt, for NIVA anbefalte å sette de forvokste fiskene i Akerselva i stedet for i vannet.

GOD EFFEKT

I 1984 hadde jeg hørt ryktene om den nye arten i Maridalsvannet, men med respekt for loven vætet jeg aldri snøret i drikkevannskilden. De utsatte kana-

darøyene trigget nysgjerrigheten, men ikke entusiasmen. Det gjorde derimot et annet kanadarøye-prosjekt i hovedstaden.

OFA fikk i 1984 tillatelse til å gjøre et eksperiment i samarbeid med NIVA. Kanadarøya viste lovende takter som toppredator og var trolig velegnet som «rensefisk» i store sjøer med overbefolkete populasjoner. Da fiskerestriksjonene ble opphevet i Lutvann på midten 1980-tallet, så NIVA-forskerne en mulighet til å teste hypotesen. Lutvann var stint av smårøye, og huset en gigantbestand av stingsild. Det var et forskningsmessig drømmevann, og i mai 1985 ble det satt ut 75 kanadarøyer i sjøen, som ligger i skogen bak blokkene på Tveita og Oppsal. Prosjektet ble behørig omtalt i mediene og allerede første vinteren ble det gjort fangster som tydet på at de utsatte fiskene hadde begynt å

Min første: Bildeserien er fra min heftige kanadarøyeopplevelse i vinter. Fisken veide 6,6 kilo og målte 86 centimeter.

spise smårøye. Samtidig ble det satt en tilsvarende batch med kanadarøyeunger i Nøklevann.

Gjenfangstene i Lutvann ble fulgt med argusøyne, og sju år etter utsettingene ble prosjektet definert som en suksess. Under overskriften «Kanadarøye – et lovende virkemiddel», innledet hovedartikkelen i NINA-tidskriftet FAKTA nr. 3 1992 med følgende: «Kanadarøya er et lovende virkemiddel i forvaltningen av vårt ferskvannsfiske. Nye forsøksutsetninger kan anbefales. Disse må være basert på en vel gjennomtenkt plan med hensyn til valg av lokaliteter og målsetting».

Bakgrunnen for artikkelen var re-

Røvfisk: Kanadarøya har en vel utviklet luktesans. De enorme neseborene er ikke til pynt!

sultatene fra Lutvann, og en studie fra Kvesjøen som også konkluderte med at de amerikanske nykomlingene trivdes som plommen i egget, og trolig kunne erstatte mekaniske, arbeidskrevende utfiskingsmetoder også andre steder. Artikkelen i FAKTA oppsummerte slik: «*Kanadarøye synes å bli et positivt fiskeribiologisk virkemiddel i følgende tilfeller: A) Utnyttelsen av *Mysis relicta* økes i innsjøer der innføringen av *mysis* har hatt negative virkninger for zooplankton og fiskebestander i de frie vannmasser. B) Kanadarøya motvirker fordverging av røye- og sikbestander der fisket ikke er tilstrekkelig for å regulere bestandstettheten. C) Kanadarøya vil egne seg godt som røvfisk i innsjøer der vannkvaliteten er blitt dårligere på grunn av tette fiskebestander av mort, abbor, røye, sik, stingsild o.a.*».

SVARTELISTING

Men den panegyriske entusiasmen skulle snart bli erstattet med forbud og svartelisting. Den nye innlandsfiske-loven, som ble vedtatt halvåret etter den entusiastiske NINA-artikkelen, satt en stopper for all bruk av utenlands-

ke fiskearter uansett formål og gode resultater. Regnbueørret, bekkerøye, kanadarøye og alle former for hybrider ble definert som uønsket i norske vassdrag, og alle kultiveringsanlegg som hadde disse i karene fikk beskjed om å kvitte seg med dem raskest mulig.

På terskelen til sitt gjennombrudd som en del av norsk fiskefauna, ble verdens tredje største ferskvannsfisk dermed nektet videre spredning ved menneskelig hjelp. Fra nå av måtte den klare seg selv, og det klarte den påfallende godt de stedene den allerede var introdusert.

FØRSTE FORSØK

Uønsket art eller ei, det skal mye til for ikke å bli fascinert av en art som har potensial til å bli dobbel så stor

som både gjedde og storørret. Men fra begeistring til fangst er veien lang. For min del tok det ti år fra jeg ga kanadarøyfisket en reell prøve til jeg i vinter omsider lyktes.

De utallige blankedøgnene jeg har hatt med Cato Bekkevold på Kvesjøen, Murusjøen og et par andre vann, egner seg til en viss grad som TV. Som skrift i en artikkel er de bare å glemme. Rent fiskemessig lærte det meg ikke annet enn at trolling er noe av det kjedeligste jeg vet, og at målrettet fiske med wobbler etter kanadarøye er lite utviklet. Nå har det riktignok skjedd mye på den fronten siden Bekkevold og jeg tøffet rundt på de store sjøene i Lierne. Gjennombruddet kom for et par år siden da noen i gjengen rundt Cato plutselig begynte å gjøre regulære fangster, og ny Norgesrekord ble notert hvert år.

Selv hadde jeg gjort diverse mislykkete forsøk med stang. Til tross for grundige forberedelser, ble resultatet kun ett take på minst 12 turer. Det ene utraset varte riktignok i tre minutter og var som å kroke en tanks i fart heller enn en laksefisk som kjempet for livet.

ENDELIG SUKSESS

I vinter ga jeg isfiske etter arten en sjanse. Det er tross alt på isen de fleste (offisielle) eksemplarene i Oslo-området er tatt. Tynn speilis i uke etter uke gjorde boringen til en lek. Nye områder var lette å nå, og det kostet meg lite energi å la det stå til; selv i vann der arten offisielt ikke finnes lenger.

På filmsnuttene Bekkevold hadde sendt meg tredde amerikanske rednecks en hel agnfisk på et ferdiglagd tackle. Etter å ha punktert luftblæra, senket de det hele ned på bunnen og lot agnfisken ligge uten bevegelse.

Å lure en fisk med ståsnøre og svært agn med to treblekroker, er ikke den edleste grenen innen sportsfiske, men det var det jeg gjorde, og det var slik jeg lyktes. Etter å ha sluppet fire agnfisker til bunns og svinset rundt hullene et par timer uten at noe skjedde, lot jeg

Større utbredelse enn påstått

Ifølge Artsdatabanken er «kanadarøye påvist i ni vann i Nord-Trøndelag. Det skjer naturlig formering i fire av disse. Den er også satt ut i noen vann ved Oslo, men forekommer nå bare i Lutvann og Nøkle vann». Dem om det. Da alle fremmede laksefisker ble erklært uønsket i norske vassdrag på begynnelsen av 1990-tallet, ble de kanadarøyene som levde i norske kultiveringsanlegg spredd til mange flere vann enn de som nevnes i artsdatabanken.

like godt stasen ligge. Det fikk holde å sjekke en gang i døgnet.

De første dagene skjedde det lite, men på dag tre ankom jeg til to avkappete snører. Hvordan det hadde skjedd var umulig å si, men det var 100% sikkert at det var fisk og ikke folk som hadde sørget for at 0,60 millimeter nylon hadde røket. Jeg fikk håp i avslutt snøre, så jeg agnet opp på ny. Det nærmet seg nymåne, lufttrykket endret seg fra lavt til høyt, været fra grått til pent, og jeg hadde troa.

Da jeg kom tilbake dagen etter hadde det vært bevegelse i hardvedpinnen som lå på tvers av et av hullene. Med høy puls begynte jeg å håndkjøre en fisk på flere kilo under isen. Om den ikke gjorde direkte utras, dro den plut-

selig sakte og tungt av sted. Jeg brukte mer enn minuttet per meter for å få den opp til iskanten, og da jeg så hodet, gikk det som et søkk gjennom kroppen. Jeg tok tak opp under gjellelokket og heiste kjempen opp gjennom hullet, akkurat slik jeg hadde sett på film. Mission completed! Med sine 6,6 kilo og 86 centimeter er det den største ferskvannsfisken jeg har tatt noen sinne.

Kanadarøvejakt er noe av det minst resultatrike du kan begi deg ut på som fisker. Å bli hekta på den slags er ikke å anbefale. Det tar sykt mye tid, og du kan bli gal av mindre. De få som begir seg ut på dette fisket er ofte like hemmelighetsfulle og mystiske som arten selv. ■

fiske@egmont.com

Norgesrekord: Kjell Christian Rambech med norgesrekorden på stang. Fisken veide 10,7 kilo (Foto: Privat).

Hybrid: Hybrider mellom kanadarøye og røye forekommer. I Kvesjøen har Arne Kvemo tatt to slike krødinger, som de kalles. (Foto: Arne Kvemo)

Kanadarøye

Kanadarøya (*Salvelinus namaycush*) har sin naturlige utbredelse i de nordre delene av Nord-Amerika. Her kalles den lake trout. Arten ble importert til Frankrike allerede i 1886. Senere er den satt ut i store fjellsjøer i flere europeiske land samt i Sør-Amerika og på New Zealand. Svenskene fattet interesse for arten allerede på slutten av 1950-tallet. Da ble den satt ut i flere titalls innsjøer.

- Den største registrerte kanadarøya ble tatt i den store innsjøen Athabaskai Saskatchewan i Canada i 1980. Fisken veide 46,3 kilo. Sportsfiskerekorden er på 39,5 kilo fra Lake Bennett i Canada. Norgesrekorden på stang er fra Kvesjøen, og lyder 10,7 kilo. Fisken ble tatt av Kjell Christian Rambech.
- Kanadarøyene kan bli usedvanlig gamle. Den eldste man kjenner til ble aldersbestemt til 62 år. I Canada er det gjort fire andre registreringer av eksemplarer eldre enn 40 år.
- Kanadarøya er solitær som voksent individ. Den trives best i kaldt rent vann og er en utpreget fiskespiser. Etter fylte fem år utgjør fisk mer enn 90 % av føden.
- Like etter isløsning, kan den befinne seg i alle vannlag. Når vannet blir varmere enn 10–12 grader, trekker den ut på dypet for å returnere til grunne områder når vanntempnen synker mot slutten av året.
- Arten blir seint kjønnsmoden, og gyter på stille vann om høsten. Den eneste studien som er gjort på kanadarøye i Norge, estimerer førstegangsgyting i Kvesjøen i 1981, og da av fisker som var 9–10 år gamle.